

Tusome Kikwaya

Ni rahisi kusoma Kikwaya

SIL International

pamoja na

Huduma ya Kutafsiri Biblia katika Lugha za Asili Mkoa wa Mara
SLP 1235
Musoma, Tanzania

Tusome Kikwaya

Ni rahisi kusoma Kikwaya

SIL International

pamoja na

Huduma ya Kutafsiri Biblia katika Lugha za Asili Mkoa wa Mara
SLP 1235
Musoma, Tanzania

Kichwa: Tusome Kikwya (Let's Read Kwya)

Lugha: Kikwya na Kiswahili

Michoro: International Illustrations, The Art of Reading, 2.0,
©SIL International, 2001

Shukrani za dhati ziende kwa:

Timu ya Wakwya: David Murondoro na George Kitende

Mshauri: Leila Schroeder

Msimamzi wa Idara ya Kisomo: Alison Compton

Toleo la Pili © SIL International, 2013

Utangulizi

Uasilia na utamaduni wa lugha yetu umekuwa ukipotea siku kwa siku kwa sababu ya kutokuwa na vitabu au kitabu kilichoandikwa katika lugha yetu. Na hata kama vimekuwapo, basi hakuna mtu aliye na uwezo wa kuvisoma.

Kwa hali hiyo basi, ***Huduma ya Kutafasiri Biblia katika Lugha za Asili Mara***, inajitoa na kufanya kazi ya kufundisha watu kusoma na kuandika katika lugha zao.

“**Tusome Kikwaya**” ni kitabu cha mwanafunzi kinacholenga kumsaidia mzawa na mtumiaji wa lugha ya Kikwaya kusoma na kuelewa katika lugha yake. Ni kitabu kitakachowasaidia watu wa lugha yetu, wanaojua kusoma na kuandika katika lugha ya Kiswahili, kusoma na kuielewa lugha yetu bila shida.

Kitabu hiki kimekusudiwa kutumika katika semina mbalimbali za kisomo na hata kwa mtu binafsi kujisomea mwenyewe nyumbani na hata akiwa safarini.

Masomo katika kitabu hiki yamepangwa katika mpangilio mzuri utakaomsaidia mwanafunzi kujifunza kusoma hatua kwa hatua lugha yake bila shida yoyote. Na kila somo linayo mazoezi ambayo yatamsaidia msomaji kujipima uwezo wake wa kusoma na kuielewa lugha yake kwa usahihi. Majibu ya kila zoezi yanapatikana mwishoni mwa kitabu hiki.

Ni rahisi kusoma Kikwaya!

Waandaaji wa kitabu hiki wanakutakia baraka za Mungu unaposoma na kutumia Kikwaya!

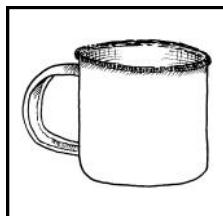

1. Herufi katika lugha yetu zinazofanana na herufi za Kiswahili

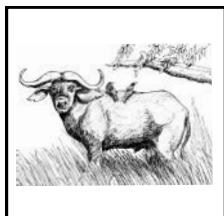
Herufi hizi hazitakuwa ngumu kwako kujifunza. Ni zile zile zinazotumika katika lugha ya Kiswahili pia. Hebu sasa na tufanye mazoezi ya kusoma herufi zifuatazo:-

Irabu: **a, e, i, o, u**

Konsonanti: **ch, d, f, g, j, k, m, mb, n, ng', ny, p, r, s, sh, t, w, y**

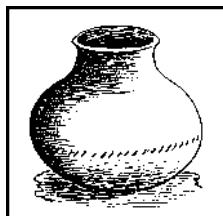
omutawo

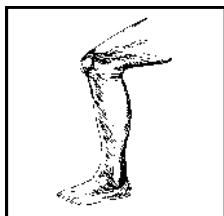
imbogo

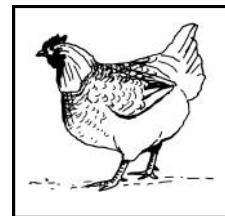
orurimi

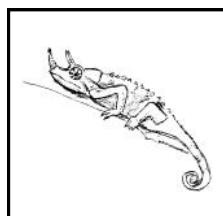
inyo

okuguru

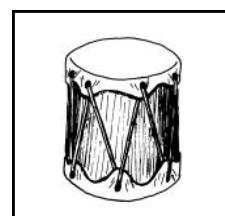
ing'oko

warofu

eminani

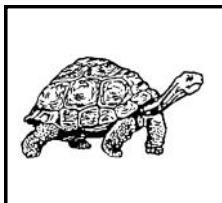
akang'oma

2. Irabu ndefu

Katika lugha yetu tuna aina mbili za irabu, irabu ndefu na irabu fupi. Katika Kiswahili kuna aina moja tu ya irabu yaani irabu fupi. Katika Kikwaya tunaiandika irabu ndefu kwa kutumia irabu pacha zinazofanana kwa pamoja, (**aa, ee, ii, oo na uu**). Unachotakiwa kufanya ni kusoma / kutaja irabu hiyo kwa kuivuta kidogo tofauti na unapotamka irabu fupi.

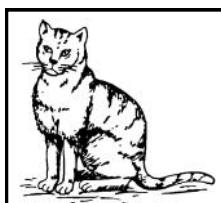
ekiraato

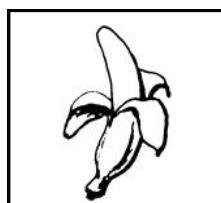
riiwaakuru

eriiso

inyaaamu

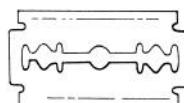
ekitooke

Oanisha maneno yafuatayo na picha yake hapo chini:

riisina riisiina ekiraakoko omufuuye ekigembe

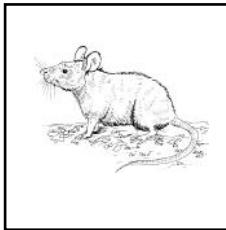

Jina

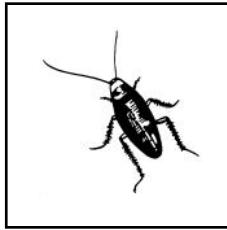

3. Herufi nyingine ambazo hazipo katika Kiswahili: **bh**

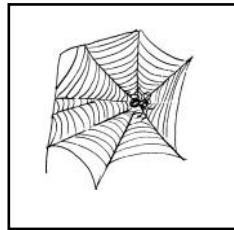
Herufi hii ni sawa na herufi **b** katika Kiswahili, lakini itamkwapo katika lugha yetu huwa laini kuliko inapotamkwa katika Kiswahili. Herufi hii huandikwa hivi, **bh**.

imbebha

riisiribhi

orubhubhi

Tafuta maneno haya: riibhabha, akabhaara, bheesiina, arebhe.

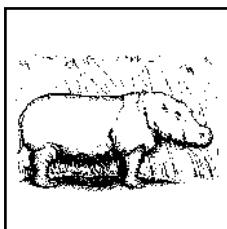
aa	bh	ny	a	s	j	bh	y	h	o
a	ns	e	f	u	ng'	u	a	k	y
bh	r	sh	bh	e	ch	w	a	ee	z
a	ch	e	s	ny	ii	mb	k	w	n
o	<u>r</u>	<u>ii</u>	bh	a	<u>bh</u>	<u>a</u>	a	a	o
i	ny	e	k	e	ns	ng'	bh	m	e
m	o	bh	u	g	e	m	a	w	a
a	g	m	o	t	bh	sh	a	k	uu
w	i	bh	t	oo	w	i	r	e	tw
z	bh	ee	s	i	i	n	a	sh	z

4. Herufi mwambatano: n

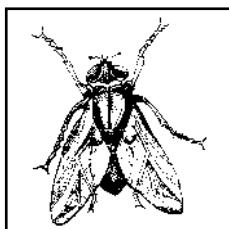
Kiswahili kina konsonanti zinazofanya kazi pamoja na kutoa sauti mpya. Kikwaya pia inafanya hivyo. Lugha ya Kikwaya inazo herufi mbali mbali zinazotanguliwa na **n** ambazo kwa pamoja huunda sauti ya pua.

Herufi zinazotanguliwa na **n**:

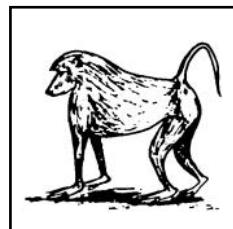
nch, nd, nf, ng, nj, nk, ns, nsh, nt

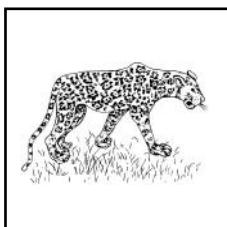
infubhu

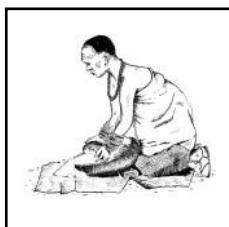
insaasi

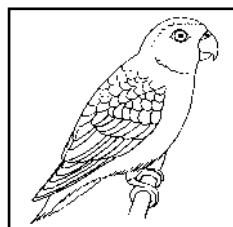
inguge

ingo

insho

inkunju

Jaza nafasi zilizo wazi kwa kuandika herufi zinazokosekana ili kuleta maana ya hayo ya Kiswahili.

ngazi

i _____ aji

kulala

okuwo _____ era

tembo

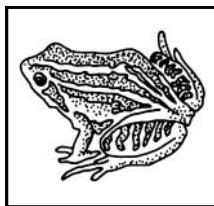
i _____ ofu

5. Herufi mwambatano: w

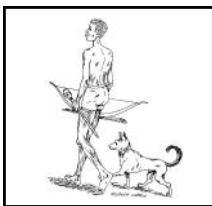
Tuone herufi nyingine zinazofanya kazi pamoja.

Herufi zilizo na w mbele yake ni:

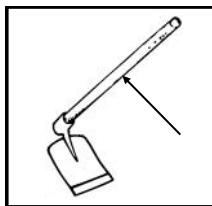
**bhw, fw, gw, jw, kw, mbw, mw, ndw, nfw, ng'w, ngw, njw,
nkw, nsw, ntw, nw, nyw, rw, sw, tw, yw**

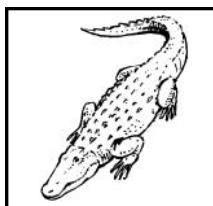
ekikerwe

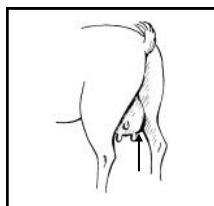
omufwimi

omukwami

ing'wena

omwasi

Jaza nafasi zilizo wazi kwa kuandika herufi zinazokosekana ili kuleta maana ya picha:

oku____i

o____esi

eki____i

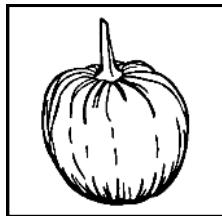

6. Herufi mwambatano: y

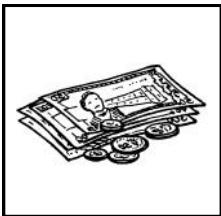
Lugha yetu vilevile inazo herufi ambazo hufuatiwa na y kwa mbele.

Herufi zenyeye y mbele yake ni:

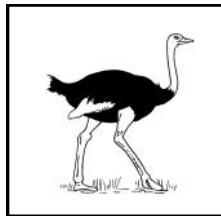
bhy, fy, gy, ky, my, mby, ndy, ngy, njy, nty, ry, ty

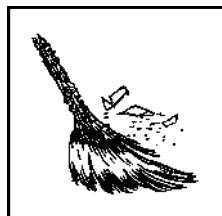
ekyungu

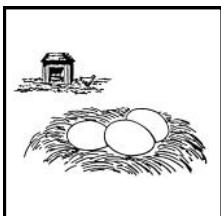
gimpirya

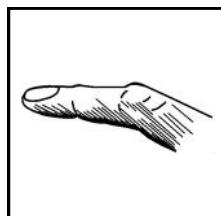
inyoofyo

eryeyo

ekyari

ekyara

Jaza nafasi zilizo wazi kwa kuandika herufi zinazokosekana ili kuleta maana ya hayo ya Kiswahili.

ufagio

e____eeyo

kula

oku____a

kulaza

okumaa____a

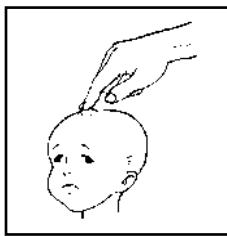
7. Herufi nyingine ambazo hazipo katika Kiswahili: n'y

Herufi hizi zitakuwa ni mpya kwako. Lugha yetu inahitaji herufi zaidi ili iweze kuandikwa kwa usahihi. Herufi hizo mpya ni hizi zifuatazo:

n'y

okuneen'ya

okukuun'ya

okuwon'ya

Tunaandika hivi ili kutofautisha sauti hizi na hizo za kulia:	Tunaandika hivi ili kutofautisha sauti hizi na hizo hapo kushoto:
okubhin'ya <i>kuchezesha</i>	okuseenyä <i>kuleta kuni</i>
okukuun'ya <i>kugusa</i>	okumuunyä <i>kupumika</i>
okuwon'ya <i>kunusuru</i>	okutoonyä <i>kuvuja</i>

Chagua **n'y** au **ny** ili kuleta maana sahihi ya maneno hayo
ya Kiswahili.

kupanda juu

okurii _____ a

fubaza nguo

okuko _____ a

8. Mawimbi ya sauti - Nomino

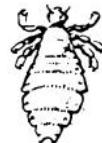
Lugha yetu ina mawimbi ya sauti. Maana ya neno inaweza kubadilika kutohana na mawimbi ya sauti. Tunaonyesha mabadiliko ya mawimbi ya sauti kwa kutumia alama 'juu ya irabu ya mwisho katika neno. Soma mifano ifuatayo kwa sauti. Linganisha sauti kwenye fungu A na fungu B. Je, unasikia tofauti?

A.

inda	<i>tumbo</i>
akasasi	<i>mwehu</i>
gimamba	<i>ubishi</i>
inamba	<i>namba</i>

B.

indá	<i>chawa</i>
akasasí	<i>cheche</i>
gimambá	<i>kamongo</i>
inambá	<i>uchu</i>

Jaza nafasi zilizo wazi kwa kuandika herufi zinazokosekana ili kuleta maana ya picha.

ind____

ind____

9. Mawimbi ya sauti - Kitenzi

Kama ilivyo awali kwa mawimbi ya nomino, maana ya matendo yanaweza kubadilika kutokana na mawimbi ya sauti. Tunaonyesha mabadiliko ya mawimbi ya sauti kwa kutumia alama 'juu ya irabu ya mwisho katika neno. Soma mifano ifuatayo kwa sauti. Linganisha sauti ya maneno kutoka kwenye fungu A na fungu B. Je, unasikia tofauti?

A.

B.

okurabha *kuonja*

okusima *kuumiza*

okunoga *kuchuma*

okurabhá *kupendezá*

okusimá *kuzimá*

okunogá *kulainika*

Jaza nafasi zilizo wazi kwa kuchagua neno moja kati ya haya yafuatayo ili kuleta maana:

kaarabhá kaarabha

1. Mukaani _____ omusosi ogwa inswi.

2. Akafwara omwenda omweru _____.

okusima okusimá

3. Yembera omuriro guyo gusige _____.

4. Siga _____ omwana uyo.

10. Mawimbi yanayobadilisha maana ya tendo

Katika lugha yetu, mawimbi ya sauti yanabeba maana. Pengine yanabadilisha maana ya tendo (yaani, mawimbi yanabadilisha wakati, hali, na nafsi ya tendo). Angalia mifano hapo chini kutoka kwenye jedwali lifuatalo.

1. Mawimbi ya hali

waabhinyoora   *umevipata*

~waabhinyoora   *ukivipata*

2. Mawimbi ya wakati

bhaarimire   *wamekwisha lima*

:bhaarimire   *walilima*

3. Mawimbi ya nafsi

naasigara   *(mimi) nimebaki*

^naasigara   *(yeye) akabaki*

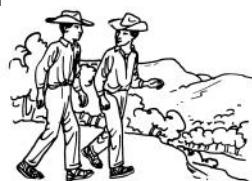
11. Mawimbi yanayobadilisha hali ya tendo

Katika lugha ya Kikwaya kuna maneno yanaoweza kumaanisha mtendaji *ametenda* (yaani, matendo yenye hali timilifu) au *akitenda* (yaani, matendo yenye hali tegemezi). Ili kutofautisha neno lenye -*me* – na neno lenye -*ki*– basi tutumie alama ya wimbi ~ mwanzoni mwa neno lenye -*ki*–, kwa mfano:

aarira   amelia
~aarira   akilia

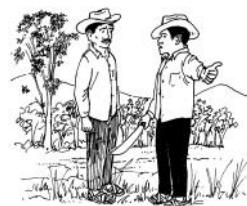
Jaza nafasi zilizo wazi kwa kuchagua neno moja kati ya hayo hapo chini ili kuleta maana.

waabhinyoora   ~waabhinyoora

1. Ebhiinu bhirya _____?
2. _____ ubhingegere.

waamugwata ~waamugwata

1. _____ umutarike.
2. _____ naakora ki?

12. Mawimbi yanayobadilisha wakati wa tendo kufanyika

Katika lugha ya Kikwaya kuna maneno yanaoweza kumaanisha mtendaji *amekwisha tenda* (*muda mfupi uliopita leo*) au *alitenda* (*zamani*). Ili kutofautisha tendo lililofanywa muda mfupi uliopita na lile la zamani, basi tuweke alama ya nukta pacha : mwanzoni mwa tendo la zamani, kwa mfano:

aafuuye   *amekwisha kufa* (*muda mfupi uliopita leo*)

:aafuuye   *alikufa* (*zamani*)

Jaza nafasi zilizo wazi kwa kuchagua neno moja kati ya
hayo hapo chini ili kuleta maana.

aafuuye   :aafuuye

1. Raata _____ mwaka 1982.
2. Omurwaye wa manyama _____.

naariiye   :naariiye

3. Anye _____ obhusima.
4. Bhasiirya _____ gimbuute.

13. Mawimbi yanayobadilisha nafsi itendayo

Katika lugha ya Kikwaya kuna maneno yanayoweza kumaanisha (*mimi*) *nimetenda* au (*yeye*) *akatenda*. Ili kutofautisha tendo lililofanywa na ‘mimi’ (yaani, nafsi ya kwanza) na tendo lililofanywa na ‘yeye’ (yaani, nafsi ya tatu), basi tuweke alama ya msonge ^ mwanzoni mwa tendo lililofanywa na ‘yeye’. Tazama mifano ifuatayo:

^naabhina	(<i>yeye</i>) <i>akacheza ngoma</i>
naabhina	(<i>mimi</i>) <i>nimecheza ngoma</i>
^naarora	(<i>yeye</i>) <i>akaona</i>
naarora	(<i>mimi</i>) <i>nimeona</i>

Jaza nafasi zilizo wazi kwa kuchagua neno moja kati ya
hayo hapo chini ili kuleta maana.

^naabhirima	naabhirima
1. Masaatu _____	^naagwa mw-itoko.
2. Bhunuaarora ekisoro_____	muuno!

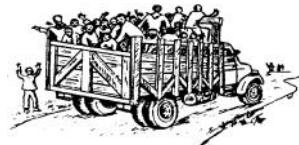
^naarora	naarora
3. Anye _____	ekirengo kiri ku-meeja.
4. Majira _____	nyaabhuko eesuunire.

14. Maneno yanayowakilisha mahali - nomino

Katika lugha ya Kikwaya kuna maneno yanayowakilisha mahali, yaani **ku-** na **mu-**, ambayo hutangulia nomino. Andika maneno haya pamoja na nomino, lakini tuyatengenishe kwa kutumia kistari -. Angalia mifano ifuatayo:

Yeeka omwana
ku-mugongo.

Abhaanu bhari mu-motoka;
imotoka iri ku-njira.

Oanisha virai vinavyofanana kati ya Kiswahili na Kikwaya kwa kuchora mstari katika jedwali hili hapa kulia:	<i>ndani ya sufuria</i>	ku-mwaro
	<i>juu ya nyati</i>	mw-isaka
	<i>kaburini</i>	mu-nda
	<i>ziwani</i>	mw-ifurira
	<i>kichakani</i>	kw-it
	<i>tumboni</i>	ku-mbogo
	<i>juu ya mti</i>	mu-mbiyira

<i>kichakani</i>	<u><i>mw-isaka</i></u>	← Katika jedwali hili hapa kushoto, jaza nafasi zilizoachwa wazi kwa kutumia vionyeshi vyta umahali katika Kikwaya.
<i>moyoni</i>	<u><i>mwoyo</i></u>	
<i>mahali walipo wavuvi</i>	<u><i>bhategi</i></u>	
<i>kwenye jino</i>	<u><i>riino</i></u>	
<i>machoni</i>	<u><i>meeso</i></u>	

15. Maneno yanayowakilisha mahali (Kitenzi / Kitendo)

Pia kuna maneno yanayowakilisha mahali ambayo hufuatia tendo/kitendo, yaani **-ko**, **-mo**, **-yo** na **-wo**. Andika maneno haya pamoja na vitenzi kwa kutumia kistari **-**, kama ilivyo awali kwa nomino.

Nyanfuru **kayamba-mo**
amajoori.

Reero Kitende **arinyire-ko**
omwene.

Oanisha kirai cha
Kiswahili na tafsiri
yake kwa kuchora
mistari katika
jedwali hili hapa
kulia:

<i>panda (huko) juu</i>	<i>tura-wo</i>
<i>upite (hapo)</i>	<i>kigye-yo</i>
<i>twende (huko)</i>	<i>suukura-yo</i>
<i>tupa (huko)</i>	<i>riinya-ko</i>
<i>chukua (humo)</i>	<i>gega-mo</i>

<i>anapanda (humo)</i>	<i>kaayamba-mo</i>
<i>peleka (huko)</i>	<i>sira_____</i>
<i>pita (humo)</i>	<i>tura_____</i>
<i>nenda (hapo)</i>	<i>genda_____</i>
<i>weka (kwenye)</i>	<i>tuura_____</i>

Jaza nafasi
zilizoachwa wazi
hana kushoto kwa
kutumia vionyeshi
vya umahali katika
Kikwaya.

16. Methali za Kikwaya

Sasa umeshajifunza herufi zote katika lugha yetu! Na hapa ni methali za Kikwaya!

Oanisha maana ya methali za sehemu A na maana yake kutoka sehemu B.

A

1. Anu eyiririra, niwe eyikamirwa.

2. Ebhega ritakutuma mutwe.

3. Nyamufwa esungu ataagabhire gwa waabho

4. Anu omwibhusi :aatumiye, omugumba ^naamara ogwaye.

5. Imbwaa inyifi, eyigura omugongo gwayo.

B

A. Ukabha na riisungu, utarinyoora kiinu ku-waanyu.

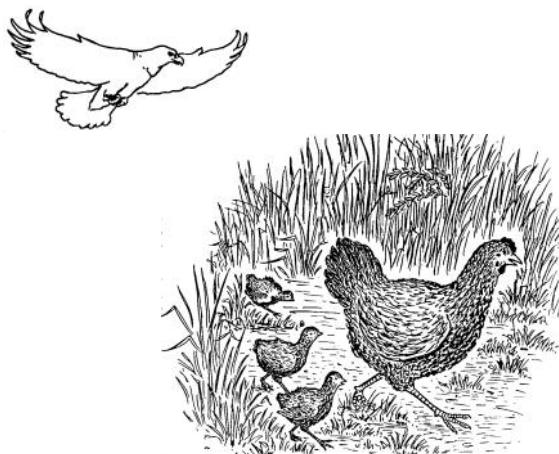
B. Omwifi niwe keeyaaagarira orufu omwene.

C. Unu ari emwaro atakuring'aana na unu ari iiguru.

D. Anu riibhaga rya okukora riing'ana riirebhe eriyika, usige kurinda katondo.

E. Anu owa bhaana kaatuma abhaana bhaaye, unu atari na bhaana kaakora ogwaye omwene ^naamara bhwangu.

17. Hadithi ya Kikwaya

RIIGANO RYA BHURERA NA WANG'OKO

Kara ayo, :aariga ari-wo Bhurera na Wang'oko. :Bhaariga bhari bhasaani bheekaaye amwi. Wang'oko :aariga abheeye na abhaana bhaaye, Bhurera woone abheeye na abhaaye.

Orusuku rumwi Bhurera ^naafwirwa maama waabho, ^naaraga omusaani waaye ^naamubhwira ati; “Musaani waani anye gaanyoora, bhaankura ati maama afuuye iigoro, woori ndorera-ko abhaana bhaani bhanu bhataaja kubhura, anye enimara-yo bhwoyo bhumwi.”

Mmbe Bhurera ^naagenda mu-rufu, Wang'oko ^naasigara ku-musi na abhaana. Orusuku orwa okwamba, orwa akabhiri, orwa akasatu, abhaana abha Bhurera mbarwana na abhaana abha Wang'oko. Kimwi abhaana abha Wang'oko mbawutaara. Wango'ko :eejire :aarora kutyo riisungu ndimwita, ^naagwata

abhaana abha Bhurera ^naabhasondogora, ^naabhasondogora, ^naabhasondogora; kaana bhunu :aabhasondogoraga :aasomaga mu-wotoosi kimwi mbafwa bhoone. Wang'oko ^neemuka ^naagenda ^naabhasiika esiku mukisuna.

Ginsiku ngigenda ngisubha, obhwoyo bhutaawa! Bhurera ^naaretwa go, okuyika kaabhuusha ati, “Abhaana bhaani bhari aaki?” Wang’oko jibhi!! Ataasubhiishe eng’ana. Bhurera ^naabhuusha kweki, Wang’oko ^naamusubhya ati; “Nitakumenya, amaana gaawo gayo ni-matereeeganu tereegaanu, enimanya eyo gaaja! Bhurera okungwa kutyo ^naabhiyirwa muno ^naaika ati; “Utakumbwira geejabho gayo.”

Bhurera ^neengira mu-nyumba ^naaikaga ati; “Abhaana bhaani bhaakabhura noone eniita abhaawo nimare-wo ‘pe.’” Wang’oko :eejire :aarora omusaani abhiyiwe, ^naabhirikira abhaana bhaaye kimwi “Brrwa” Mbeeruka mbaja okwiyibhisa. Wang’oko ^haarora ati okwiyibhisa mu-mati Bhurera kaatura okumutakya-mo; ^neeganiirisha ^haarora ati ni kujomu eerukire ku-bhaanu bhamutuge, kimwi ^naagenda okwikara mu-misi egya abhaanu.

Obhusoko mbwambira ayo na reero, Bhurera aakarora abhaana abha Wang’oko kaabhfwima abheete. Riisungu rya Bhurera uyo ndituurira Bhabhurera abhandi na ritariwa mu-mitima gyeebhwe kajaanende, kwa okubha, ing’ombe

inkwekuru niyo yambire okun'ya mw-ibhago, ebhimoori bhyoone mbigendera-ko.

Riigano ryaani ndiweera ayo.

Maswali

1. Wang'oko na Bhurera :bhaariga bhari kutiki?
2. Bhurera :aafwiriiwe niga waaye?
3. Bhurera :aamarire nsiku eringa mu-rufu rwa Maama waabho?
4. Bhunu abhaana bha Wang'oko na Bhurera :bhaarwanire, abhaana bha Wang'oko :bhaabheyeki?
5. Wang'oko :eejire eeta abhaana bha Bhurera ^naakora kutiki? Bhunu Bhurera :eejire okunyoora abhaana bhaaye bhatari-wo :aaikireki?
6. Bhunu Wang'oko :oobhayire :aabhirimiye aaki?

18. Majibu ya mazoezi ya kila somo

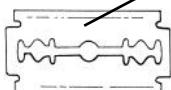
Linganisha na rekebisha majibu yako na majibu sahihi yanayofuata.

Somo la 2. Irabu ndefu

riisina riisiina ekiraakoko omufuuye ekigembe

Jina

Somo la 3. Herufi ambazo hazipo katika Kiswahili

aa	bh	ny	a	s	j	bh	y	h	o
a	ns	e	f	u	ng'	u	a	k	y
bh	r	sh	bh	e	ch	w	a	e	z
a	ch	e	s	ny	i	mb	k	w	n
o	r	ii	bh	a	bh	a	a	a	o
i	ny	e	k	e	ns	ng'	bh	m	e
m	o	bh	u	g	e	m	a	w	a
a	g	m	o	t	bh	sh	a	k	uu
w	i	bh	t	oo	w	i	r	e	tw
z	bh	ee	s	i	i	n	a	sh	z

Somo la 4. Herufi zenye n

ngazi ingaji
kulala okuwongera
tembo injofu

Somo la 5. Herufi zenye w

okutwi
okwesi
ekifwi

Somo la 6. Herufi zenye y

ufagio eryeeyo
kula okurya
kulaza okumaamya

Majibu ya mazoezi

Somo la 7.

Herufi n'y

1. okuriinya

2. okukon'ya

Somo la 8.

Mawimbi - Nomino

indá

inda

Somo la 9.

Mawimbi - Kitenzi

1. kaarabha

2. kaarabhá

3. okusimá

4. okusima

Somo la 11.

Mawimbi ya hali

Somo la 12.

Mawimbi ya wakati

Somo la 13.

Mawimbi ya nafsi

1. waabhbinyoora

2. ~waabhbinyoora

3. ~waamugwata

4. waamugwata

1. :aafuuye

2. aafuuye

3. naariiye

4. :naariiye

1. ^naabhirima

2. naabhirima

3. naarora

4. ^naarora

Somo la 14. Maneno yanayowakilisha mahali - Nomino

<i>kichakani</i>	<u>mw</u> -isaka
<i>moyoni</i>	<u>mu</u> -mwoyo
<i>walipo wavuvi</i>	<u>ku</u> -bhategi
<i>kwenye jino</i>	<u>ku</u> -riino
<i>machoni</i>	<u>mu</u> -meeso

<i>ndani ya sufuria</i>	<u>ku</u> -mwaro
<i>juu ya nyati</i>	<u>mw</u> -isaka
<i>kaburini</i>	<u>mu</u> -nda
<i>ziwani</i>	<u>mw</u> -ifurira
<i>kichakani</i>	<u>kw</u> -iti
<i>tumboni</i>	<u>ku</u> -mbogo
<i>juu ya mti</i>	<u>mu</u> -mbiyira

Majibu ya mazoezi

Somo la 15. Maneno yanayowakilisha mahali - Kitenzi

panda (huko) juu	tura- <u>wo</u>
upite (hapo)	kigye- <u>yo</u>
twende (huko)	suukura- <u>yo</u>
tupa (huko)	riinya- <u>ko</u>
chukua (humo)	gega- <u>mo</u>

anapanda (humo)	kayamba- <u>mo</u>
peleka (huko)	sira- <u>yo</u>
pita (humo)	tura- <u>mo</u>
nenda (hapo)	genda- <u>wo</u>
weka (kwenye)	tuura- <u>ko</u>

Somo la 16. Majibu ya Methali

1. D   2. C   3. A   4. E   5. B

17. Majibu ya Hadithi

- Wang'oko na Bhurera :bhaariga bhari bhasaani.
- Bhurera :aafwiriiwe Maama waabho.
- Bhurera :aamarire obhwoyo bhumwi mu-rufu rwa Maama waabho.
- Abhaana abha Wang'oko :bhaautaarire.
- :Eejire okubheeeta ^naabhasiika esiku mu-kisuna.
- Bhurera :aaikire ati, “Abhaana bhaani bhaakabhura abhaawo bhoone eniita.
- Bhunu :oobhayire :aabhirimiye mu-misi gy a abhaanu bhamutuge.

Umfanyaaje? Hongera kwa kusoma lugha yetu!

Kuhusu Huduma

Huduma ya Kutafsiri Biblia katika Lugha za Asili ilianza mwaka 2005 katika mkoa wa Mara. Huduma hii ilianza kwa ushirikiano uliofanywa kati ya viongozi wa makanisa na mashirika mbalimbali na **SIL International**. Huduma hii inashirikiana na huduma za Kikristo kama vile Chama Cha Biblia cha Tanzania na Life Ministry, pamoja na madhehebu zaidi ya 30 ya Kiprotestanti, Kipentekoste, Kiadventisti, na Kikatoliki.

Huduma hii inafikisha Neno la Mungu kwa makabila mbalimbali katika lugha zao za asili kwa imani ya kwamba Mungu anaongea lugha zote!

Serikali ya Tanzania inathamini lugha za asili. Sera ya Utamaduni inasema hivi:

Lugha za jamii ni hazina kuu ya historia, mila, desturi, teknolojia na utamaduni wetu kwa jumla. Aidha, lugha hizi ni msingi wa lugha yetu ya taifa, yaani Kiswahili. (3.2. Lugha za Jamii)

Huduma ya Kutafsiri Biblia inasaidia katika: kufanya utafiti wa isimu, kutafsiri maandiko mbalimbali pamoja na Biblia, kuanzisha na kuendeleza alfabeti na mifumo ya uandishi, kuanzisha mpango wa kusoma na kuandika, na kuhimiza matumizi ya Biblia.

Huduma ya Kutafsiri
BIBLIA KATIKA LUGHA ZA ASILI
Mara, Tanzania